

tické črty. Pozorovateľ má skôr len registrovať výsledky, t. j. procesy v priestore a čase, pričom nezáleží na tom, či je pozorovateľom aparát alebo živé bytosti. No registrácia, teda prechod od možného k faktickému, je tu bezpodmienečne nutná a nedá sa z výkladu kvantovej teórie vypustiť.² Takéto ponímanie však stavia problém do inej polohy a viacerí marxisti, i keď iste nie všetci, ktorí s kodanským výkladom polemizovali, by s týmto ponímaním buď nepolemizovali, alebo by svoje pripomienky a dotazy formulovali podstatne inak a v každom prípade menej ostro.

Nemožno nezazlievať profesorovi Heisenbergovi, že pri vyporiadaní sa so svojimi marxistickými kritikmi apriori hľadí na marxizmus nie ako na filozofickú sústavu, ale skôr ako na výlučne politickú doktrínu, motivovanú nevedeckými a mimovedeckými potrebami a dôvodmi. Je pravda, že sami inkriminovaní autori (najmä Blochincev) mu spôsobom svojej argumentácie, poznačenej zlovykmi dogmatického obdobia, dávajú na to určité oprávnenie. Avšak pred neinformovaným čitateľom sa skrývajú aspoň dve veci: 1. že celá argumentácia uvádzaných autorov nemá takýto charakter, že sú v nej aj vecné (i keď iste diskutabilné) námietky a 2. že u niektorých kritikov, ktorých autor nespomína (napr. Fok), „ideologizujúce“ momenty nehrajú nijakú alebo takmer nijakú úlohu. A to nespomíname ani tú, iste nie nepodstatnú okolnosť, že mnohí prívrženci kodanskej interpretácie (napr. Jordan) aspoň tak výdatne využili nie-

ktoré jej (údajne) filozofické dôsledky pre „ideologické“ účely, ako niektorí marxisti. O celej plejáde profesionálnych idealistických filozofov, ktorí zašli v tomto smere aspoň tak ďaleko, ako tí najvulgárnejší zástancovia svojrázne pochopeného „dialektického materializmu“ vo svojej „kritike“ kodanskej školy, je iste zbytočné strácať čo len slovo.

Rovnako pochybný a pochybený je Heisenbergov pokus znevážiť snahu marxistických filozofov (resp. prírodovedcov) oprieť svoje myšlienky o fyzike mikrosвета o niektoré prvky učenia klasikov marxizmu ironickou poznámkou, že nové víno by sa nemalo liať do starých „mechov“. Je vari Platónov „meh“, ktorý poskytuje pre autorove úvahy toľko oporných myšlienok, novší ako Marxov či Engelsov „meh“? Samozrejme, toto ohradenie neplatilo v dobe, keď niektorí z marxistov chápali výroky svojich klasikov ako večnú, nemennú pravdu. Ale časy takýchto tendencií sú už dávno preč a výrazne sa menili už vtedy, keď vyšlo prvé vydanie recenzovanej knihy.

Neradi by sme poslednými poznámkami vytvorili dojem, že Heisenberg sa zoširoka a aprioristicky vyjadruje k marxistickej filozofii ako celku, hoci tam, kde sa o marxistickom myslení zmieňuje, cítiť, žiaľ, značnú predpojatosť. Hlavné sú však jeho analýzy situácie vo fyzike mikrosвета a jej filozofických dôsledkov. To je zároveň tiež terén, na ktorom marxisti predovšetkým musia preukázať silu a tvorivosť filozofie, ku ktorej sa hlásia.

Milan Zigo

ZBYTOČNÁ OBEŤ SCHEME?

Koniec pontifikátu pápeža Pia XII. roku 1958 znamenal aj koniec absolutistickej vlády tradičného katolíckeho konzervatizmu a začiatok hľadania moderného kresťanského riešenia problémov súčasného

sveta a človeka. Jeho propagátori sa usilujú vychádzať v ústrety racionalizmu, iniciatívne a demokratizmu moderného človeka,

² C. d., 97.

snažia sa voľnejšie vymedziť a interpretovať základné pojmy a hľadiská kresťanskej doktríny a ukázať v jej rámci nové možnosti uplatnenia individuálnej aktivity, zodpovednosti a humanizmu súčasného kresťana. Touto koncepciou reaguje novátorské kresťanstvo na búrlivý sociálny a vedecký pokrok posledných desaťročí a veľké zmeny v spôsobe života a v názoroch, psychológii ľudí a na ich sprievodný zjav — rastúcu náboženskú vlažnosť a bezverectvo. Základnou črtou aktivity novátorov je vyburcovanie kresťanov zo zotrvačnej autoritatívnosti, nadriadenosti, samolúbej istoty a pohodlnosti heslom, že len bdely a aktívny kresťan môže s úspechom súťažiť s dnešným ateistom v hnutí za premenu sveta a za humanizáciu života.

Jedným z popredných predstaviteľov tejto línie je rakúsky lavicový katolík profesor Friedrich Heer, ktorý svoje názory na daný problém prehľadne vyložil v štúdiu *Kresťania a ateisti v jednom svete* (vyšla v zborníku podobných prác vo Viedni 1963). Úvodom podáva sugestívny obraz odnáboženštvovania sveta v novovekej spoločnosti. Začína výrokom W. Schnurreho, podľa ktorého „nikým nemilovaný, nikým nenávidený zomrel dnes po dlhom a s nebeskou trpezlivosťou znášanom utrpení: boh“. — „Mlčky, bez slova, — pokračuje Heer — opustili milióny ľudí v Európe kresťanstvo a cirkev. Odložili kresťanstvo ako nevyhovujúci odev, opustili cirkev ako zručaninu, ako hrobku, ako cintorín, ktorý snád ešte príležitostne za celkom zvláštnych okolností navštívime, na ktorom sa však nebýva, nežije... Životný pocit v našej dobe je celkom pretkaný ateizmom: aj u kresťanov. V dennom živote sa konkrétne nepočíta s prítomnosťou boha, s jeho hnevom a jeho milosťou, s jeho zásahom... Azda sa tu nájde „boh“. Tento „boh“ je však iba strážou propagandy, propagandy vlastných záujmov, aby sa zastrela aj to, čo sa v skutočnosti mieni, chce, myslí a o čo sa usiluje.“ Za týchto okolností, píše ďalej Heer, je dnešný ateista pevne presvedčený o tom, že „kresťan dneška v sku-

točnosti sám neverí, ale azda veriť chce, kľčovito chce veriť, a práve preto chce sám seba a druhých urobiť veriacimi“.

V protiklade k infantilite, pubertálnosti, defaitizmu a strachu pred zodpovednosťou, ktoré — podľa Heera — kritizujú ateisti na dnešných kresťanoch, „ateista je naproti tomu človek, ktorý preberá zodpovednosť: za svojho brata, za spoločnosť, za dejiny, za život na Zemi a v kozme“. Cez obraz doby prechádza autor k charakteristike moderného ateistu, jeho spoločenskej úlohy a jeho humanizmu: „To mimoriadne v teraz sa ešte len začínajúcej novej dobe je, že ateisti začali činom, výstavbou nových, ateistických spoločenských poriadkov tvorí city of man, family of man, cité, civitas: globálnu civilizáciu ľudí mimo kresťanstva... Táto ateistická svetová civilizácia je pevne odhodlaná prekonať okrem hladu strach, nevzdelanosť, chorobu a vojnu a vybudovať všeludskú solidaritu... Byť človekom, aktívnym človekom znamená... pre najbdelejších a najzrelších ateistov našej doby byť solidárny so všetkými ľuďmi v boji proti smrti, proti nezmyselnému, proti strašným ukrutnostiam a brutalite, proti takmer nezmerateľnej hlúposti, lenivosti, zbabelosti, ktoré tak často robia zo života peklo... Moderný ateista je pevne rozhodnutý... prevziať zodpovednosť za človeka pod slobodným prázdny nebom... Ateista nie v slovách, ale v skutkoch; ateista nie ako ideológ, filozof, slovičkár, ale ako človek, ako totálny humanista v akcii...“

V tejto súvislosti obracia sa Heer na súčasných kresťanov s celou sériou ostrých výčítiek. Kritizuje zastaralý spôsob ich myslenia a reagovania, egocentrizmus, namyslenosť a presvedčenie, že dnes možno „s priehrdím teologických formúl, ktoré sa od Pavla a Augustína podstatne nemenili, vysvetliť boha, svet, dejiny, prírodu, človeka — ba, čo je práve také zlé, posudzovať človeka, a to znamená: odsúdiť ho“. Svoju kritiku uzaviera Heer otázkou: „Kto pochybuje o tejto viere ate-

istov v budúcnosť človeka, môže sa sám seba spýtať: nezavidíme snáď my, kresťania, úspešným dynamickým ateistom začínajúcej novej doby dnes nielen kvôli ich historickým úspechom, ale oveľa hlbšie, intímnejšie, zúfalejšie a nenávisťnejšie? Nezavidíme im ich vieru?“ Heer odmieta kategoricky všetky pokusy čeliť súčasnej problematike len zotrvačným opakováním prežitých náboženských metód. Drasticky opisuje výsledky doterajšej cirkevnej výchovy, nedôstojné moderného človeka: „Vychovali ste si infantilné, duchovne a duševne nezrelé ľudstvo, masového človeka, ktorý je poslušný, ustrašene čaká na povely, na pokyny. Len si pozrite svoju produkciu, tých ľudí v Južnej Amerike, ale aj tu, v temných kostoloch: ... ľudí, ktorí lipnú na svojom fetiši ovešanom zlatom a drahokamami...“ Ako človek 20. stor. sa Heer rozhodne stavia proti „renesancii magického, archaického sveta, sveta vízií a zázrakov, súkromných zjavení a masových sugescií“. V protiklade k tomu vystupuje s požiadavkou ozdravenia a praktickej aktivizácie kresťanstva podčiarknutím konkrétnych ľudských a humanistických myšlienok a snažení: „Bez zdravej eschatológie niet zdravej budúcnosti kresťanstva! ... *Dôkaz boha pre ateistu môžu kresťania uskutočňovať len ako dôkaz človeka*“, hovorí Heer a dodáva, že „v zápase o stvárnenie budúcnosti budú musieť kresťania a ateisti dokázať poctivosť svojej viery“.

Teologická škrupina týchto Heerových náhľadov je taká tenká, že netreba prílišného úsilia, aby sme objavili ich reálny, životný a celkom pozitívny obsah. V svojich vývodoch došiel ich autor najďalej, kde ako kresťan-katolík mohol zísť; prakticky takmer bezprostredne, len snáď akoby z druhej strany, k vedeckému antropologickému poňatiu náboženstva. Pokiaľ ide o konkrétnu náplň jeho náhľadov a najmä projekt súťaženia kresťanov a ateistov o stvárnenie budúcnosti a humanizáciu života, nemá marxista čo namietať. Za veľmi prirodzené považuje predovšet-

kým to, že Heer hľadá ďalšie možnosti rozvoja a realizácie kresťanstva vnútri kresťanstva, v rámci náboženského videnia sveta a človeka, bojuje proti neživotnému cirkevnému dogmatizmu a razí kresťanstvu nové cesty a možnosti uplatnenia. Tieto možnosti by nemalo odmietnuť v prvom rade samotné kresťanstvo, ale apriórne ani marxistickí ateisti preto, lebo svojou tendenciou sú tieto názory objektívne v línii rozličných humanizačných snažení v dnešnom svete.

Marxista sa však už nebude môcť sto-tožňovať s tými stránkami Heerových náhľadov, kde Heer spláca, napriek všetkej progresívnosti, daň kresťanskej teologickej schéme. Novátorsky poňatý zápas o budúcnosť a humanizmus zasadzuje totiž Heer opätovne do starého rámca, keď tento zápas podriadiuje božstvu, „ktoré je väčšie ako viera kresťanov a ako viera ateistov. Toto božstvo necháva oboch, kresťana i ateistu, bežať na pretekárskej dráhe svetových dejín“. Napriek predošlým charakteristikám ateistu uchyluje sa Heer — zrejme preto, aby zachránil myšlienku univerzálne pôsobiaceho božstva — k neoriginálnemu a nezdôvodnenému predpokladu, podľa ktorého vraj „ateisti preberajú — bez toho, že by si to uvedomovali a chceli — úlohu veriacich ľudí, zbožných budúcnosti“ ... Rovnako suverénne ako nezdôvodnene tvrdí, že „sú ateistické systémy, sú ateisti, teda ľudia, ktorí sa považujú za ateistov... *avšak niet, prisne vzaté, nijakého ateistického človeka! Niet nijakého človeka bez boha*...“

Tento obrat ľavicového katolíka a aktívneho zástancu progresívnych tendencií v dnešnom kresťanstve k tradičnému chápaniu, terminológii a argumentácii je veľmi pozoruhodný; tým viac, že v celej citovanej štúdií preukázal autor nevšednú schopnosť prenikať k individualite a duchovnému svetu moderného ateistu, rovnako ako aj zaujať kritický odstup k rôznym nesprávnym, filozoficky, historicky a sociálne neodôvodniteľným zásadám a postojom mnohých dnešných kresťanov. Heer

dobře pozná námietku zo strany ateistov, že „niet nijaký, nadprirodzený svet; existuje iba jeden svet a jedna skutočnosť“ a sám kritizuje, že metafyzika a najmä kresťanská metafyzika pracuje s prázdny- mi formulami: s prázdny- mi slovami, ktorým nezodpovedá žiaden konkrétny obsah“. Resumé jeho poňatia ateizmu a ateistu však nenaznačuje, že by bol Heer v svojich záveroch dostatočne uplatňoval poučenia zo svojej vlastnej kritiky.

Prirodzene, je veľmi sympatické, ak zásluhou Fr. Heera a iných predstaviteľov tejto orientácie vzniká oproti obrazu tradičného kresťana nový typ veriaceho — činorodého humanistu, pripraveného k dialógu a účasti na boji o pokrok. No súčasne sa ťažko ubrániť určitému sklamaniu, nie preto, že kresťan Heer sa snaží rozvíjať kresťanstvo, ale preto, že nevie vykročiť zo svojvoľne fixovaných téz kresťanstva o ateizme a ateistoch, že ich presvedčeniu, aktivite a humanizmu podsúva náboženský základ, motiváciu, charakter a zmysel. Marxista naopak ráta s tým, že jeho kresťanský partner má na celý rad závažných otázok svojej existencie a duchovnej orientácie *filozoficky principiálne* odlišné hladisko, je ochotný plne ho rešpektovať, a je preto do určitej miery sklamaný týmto nezdôvodneným apriorizmom kresťana. Hoci táto okolnosť nie je zásadnou prekážkou dialógu kresťanov a marxistov, je jasné, že *obojstranný* rešpekt partnerov by významne napomáhal rozvoj ich ďalších otvorených a plodných kontaktov.

Domnievame sa, že v Heerových názoroch napokon len znova vystupuje tradičný schematický rámec so zdvojením sveta a skutočnosti pomocou vzťahu človek—boh, ktorý znova stavia človeka, jeho aktivitu a zodpovednosť do staronovej podriadenosti nadprirodzena a v podstate vlastne len vyzýva k väčšiemu rešpektovaniu humanisticky poňatého božstva a väčšej horlivosti pri dokazovaní jeho domnejšej existencie. I keď oceňujeme konkrétne výsledky kresťanského humanistic-

kého úsilia, ťažko môže kresťanstvo očakávať, že si dnešný svet osvojí aj *túto jeho umelo udržiavanú schému*. Naopak, treba predpokladať, že kresťania ju budú musieť ďalej hájiť nielen proti marxizmu, ale — pre jej staronový charakter — aj proti materialistickému mysleniu antiky, renesancie a osvietenstva. Novátorskí kresťania a samotný Heer budú musieť obhajovať aj tézu, že „niet nenáboženských ľudí“, „ľudí bez boha“ a tvrdenie o „náboženskosti“ ateistov. Z týchto názorov by totiž vyplývalo, že v dnešnom svete existujú milióny akýchsi zvláštnych „veriacich proti svojej vôli“ a že dnes práve títo ľudia-ateisti de facto sú najaktívnejšími veriacimi v *kresťanskom* slova zmysle.

Natíska sa otázka, či takýto prístup je správnym a jediným možným spôsobom riešenia tak z hľadiska perspektívy kresťanstva, ako aj kontaktov medzi kresťanmi a ateistami. Zdá sa, že pre vytrvalé úsilie za každú cenu udržať dojem neotrastelnosti tradičného rámca teológie a náboženskej filozofie nevie ani novátorské kresťanstvo — napriek niektorým pozoruhodným výsledkom — zatiaľ *v zásade* prekonať vnútornú rozpornosť svojich vlastných téz a postojev. Vzniká preto pochybnosť, či možno v koncepcii tohto razenia vidieť skutočne mobilizujúci projekt slobodnej, aktívnej a uvedomelo zodpovednej osobnosti, ktorý *jedine* môže byť adekvátny dnešnej dobe a vyhovovať modernému človeku. Prirodzene, nie je vecou marxistov, aby otázku rozvoja kresťanstva rozhodovali za kresťanov. Marxisti chápu, že sa kresťania nemôžu vzdať svojich základných teistických pozícií. No nevyhli by sa kresťanskí novátori aspoň čiastočne ťažkostiam, keby sa vzdali nereálnych snáh o ideologickú výlučnosť a lojálne pripustili aj tak evidentný fakt, že totiž dnes existuje možnosť aj nenáboženskej koncepcie ľudskej osobnosti, nenáboženskej motivácie jej životného presvedčenia, aktivity, zodpovednosti a ideálov?

Bohumír Kvasnička